

NURAY TÜRKMEN • Eylemden Öğrenmek

NURAY TÜRKMEN 1982'de Erzincan'da doğdu. İlk, orta ve lise öğrenimini İstanbul'da tamamladı. 2004-2010 arasında öğretmenlik yaptı. 2010'dan beri Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yetişkin Eğitimi Bölümü'nde araştırma görevlisi olarak çalışıyor.

İletişim Yayınları 1710 • Araştırma-İnceleme Dizisi 285

ISBN-13: 978-975-05-1004-5

© 2012 İletişim Yayıncılık A. Ş.

1. BASKI 2012, İstanbul

EDİTÖR Tanıl Bora

DİZİ KAPAK TASARIMI Ümit Kıvanç

KAPAK Suat Aysu

KAPAK VE İÇ FOTOĞRAFLAR Nuray Türkmen - Sezgin İbik

UYGULAMA Hüsnü Abbas

DÜZELTİ Remzi Abbas

BASKI ve *CLT* Sena Ofset · SERTİFİKA NO. 12064

Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi B Blok 6. Kat No. 4NB 7-9-11

Topkapı 34010 İstanbul Tel: 212.613 03 21

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 10721

Binbirdirek Meydanı Sokak İletişim Han No. 7 Cağaloğlu 34122 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

NURAY TÜRKMEN

Eylemden Öğrenmek

TEKEL Direnişii ve Sınıf Bilinci

TEKEL Direnişçilerine...

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	8
--------------------	----------

BİRİNCİ BÖLÜM

MÜCADELE DENEYİMİ İÇİNDE DÖNÜŞÜM/ÖĞRENME	15
Türkiye’de işçi hareketi	24
TEKEL Direnişi ve direnişin arka planı	29

İKİNCİ BÖLÜM

MÜCADELE VE DÖNÜŞÜM	49
TEKEL Direnişi boyunca yaşanan dönüşümün/öğrenmenin tetikleyicileri	50
Dayanışma, destek ve mücadele içinde öğrenme ilişkisi	71
TEKEL işçilerinin ve direnişe destek verenlerin gerçekliği	79
Mücadele deneyimi içinde dönüşüm/öğrenme	91
Özelleştirmeye, güvencesizliğe ve işsizliğe ilişkin farkındalık	92
Sendikal sürece yönelik farkındalık	100
Örgütlenme ve mücadele	103
Sınıf bilinci	114
Deneyim ve öğrenme	123

Geçmişe/mevcut kabullere yönelik eleştirelilik	126
Yurttaşlığa/vatandaşlığa ilişkin sorgulama	141
TEKEL işçisi kadınların dönüşümü ve toplumsal cinsiyet rolleri.....	148
Kitle iletişim araçlarına ve diğer baskı araçlarına yönelik farkındalık.....	158
Direnış boyunca düzenlenen etkinliklerin ve dağıtılan bildirilerin dönüştürücü boyutu.....	162
Söylemde dönüşüm	164
Direnış sonrasında ilişkin beklentiler ve düşünceler	167

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TEKEL DİRENİŞİ BOYUNCA YAŞANAN

UMUT/SUZLUK	173
-------------------	-----

SONUÇ YERİNE.....	183
-------------------	-----

ÖNSÖZ

15 Aralık 2009'da TEKEL işçileri Ankara'ya geldiğinde bu eylemin 78 gün süreceği ve bir direniş olarak Türkiye'nin mücadele tarihine geçeceği ne işçilerin kendisi tarafından ne de eylemi çeşitli kanallar aracılığıyla takip edenler tarafından beklenen bir durumdu. Ankara'nın kara kışında çadırlarda kalarak güvencesizliğe, işsizliğe karşı seslerini duyurmaya çalışan TEKEL işçilerinin mücadele deneyimleri, direniş boyunca ve sonrasında pek çok açıdan değerlendirildi. Direniş devam ederken TEKEL Direnişi'nin öğrettikleri üzerine çeşitli etkinlikler düzenlendi, yazılar yazıldı. Genel olarak direnişin yaşandığı ekonomi-politik zemin, neo-liberal politikalar, özelleştirme uygulamaları çerçevesinde ele alınan TEKEL Direnişi'nin en dikkat çekici yanlarından biri de TEKEL işçilerinin bizatihi kendilerinin mücadeleye deneyimi içinde yaşadıkları dönüşüm ya da öğrenme süreci oldu. Ancak bu dönüşüm, en çok dini inançlarda ve oy verme davranışlarında yarattığı sonuçlar açısından merak uyandırdı. Halbuki TEKEL işçileri daha pek çok açıdan dönüştüklerini ya da pek çok öğrenmeyi mücadeleye deneyimi içinde yaşa-

dıklarını ifade ettiler. Bu nedenle elinizdeki kitapta dönüştürücü süreç, işçilerin bir sonraki seçimde oy verecekleri partiden ya da dini inançlarında yaşanan dönüşümden öte kendi deneyimleri ve dönüşümleri üzerine geliştirdikleri çok yönlü ifadeler çerçevesinde açıklanmaya çalışıldı.

TEKEL Direnişi'ne katılan işçilerin mücadele deneyimi içinde yaşadıkları dönüşüm üzerine olan bu çalışmanın yapılmasına direnişin hemen ilk günlerinde karar verilmedi; eylemin ilerleyen günlerinde eylem alanında yapılan gözlemler ve işçilerle yapılan sohbetler çalışmanın yapılmasının önünü açtı. Destek ziyaretleri boyunca yapılan sohbetler ve yaşanan dayanışma deneyimi, eyleme katılan işçilerle bir tanışıklığın ve güven ilişkisinin ilk adımlarını da beraberinde getirdi. İşçiler tarafından eylemin başından itibaren vurgulanan dayanışma ilişkisi, eylem ilerledikçe ve dayanışma ve destek çoğaldıkça daha çok vurgulanmaya başlandı ve bu vurgu öğrenmeye tekabül eden kavramlarla açıldı. Eylemcilerin konuşmaları boyunca öğrenme çerçevesinde imledikleri bu kavramlar beni de mücadele deneyiminin öğretici/dönüştürücü boyutunu düşünmeye ve bu çerçevede daha çok gözlem yapmaya ve sahada gözlemlediklerim üzerine not tutmaya yönlendirdi. Bu nedenle, mücadele deneyimi aynı zamanda benim için de öğretici oldu ve bana eylem boyunca meydana gelen öğrenme/dönüşüm üzerine sorular sorma olanağı verdi. Böylece, TEKEL işçileriyle görüşmeler yapmaya başladım ve eylemcilerin mücadele deneyimi boyunca yaşadıkları dönüşümü anlamaya çalıştım. İnam'ın (1999) ifadesiyle belirtmek gerekirse; 'araştırmacının kendi araştırmasını araştırma' çabası araştırma boyunca akılda tutuldu ve bu çaba araştırma sonrasında devam eden bir sorgulama sürecine de dayanak oluşturdu. Dolayısıyla bu çalışma, önceden planlanan ya da tasarlanan bir yapıya sahip olmaktan çok mevcut ortamında ele alınan, karmaşıklığı, kı-

rılganlığı ve bağlamı dikkate alınan ve sonradan sonraya açılan ya da beliren bir yapıya sahip.

78 gün süren TEKEL Direnişi'ne katılan işçilerden 37 işçiyle bireysel görüşme, 8 işçi grubuyla odak grup görüşmesi yapıldı ve özellikle yüz yüze bireysel görüşmelere katılanların Türkiye'nin farklı bölgelerindeki TEKEL işletmelerinde çalışmasına, hem erkek hem de kadın eylemcilerden oluşmasına, görüşmeye katılımında gönüllü olmasına ve görüşme öncesi bir tanışıklık ve güven ilişkisi oluşturulmasına özen gösterildi. Özen gösterilen bir başka şey ise işçilere sorulan soruların yönlendirici sorular olmamasıydı. "Bugün seçim olsaydı AKP'ye oy verir miydin" ya da "Burada ne öğrendin" gibi yanıtı içinde saklı olan soruların sorulduğu bir görüşmeden ziyade işçilerin yaşadıklarını serbest ve zinde anlatabilecekleri bir görüşme sürecinin yaşanması için büyük çaba sarf edildi.

İzmir, Aydın, Denizli, Batman, Samsun, Amasya, Tokat, Bitlis, Hatay, Trabzon, İstanbul, Adana, Diyarbakır, Bursa, Muş, Adıyaman, Manisa, Malatya ve Siirt'ten eyleme katılan işçilerden araştırmaya katılan 37 işçinin 21'i erkek ve 16'sı kadın. 37 işçinin 16'sı Türkiye'nin doğusundaki ve güneydoğusundaki TEKEL işletmelerinden eyleme katılırken 3 eylemci güneydeki işletmelerden; 9 eylemci batıdaki işletmelerden ve 9 eylemci kuzeydeki işletmelerden katıldı. Odak grup görüşmelerine katılanları ise İstanbul, Samsun, Tokat, Malatya, Muş, Gümüşhacıköy (Amasya), Erbaa (Tokat) ve Besni (Adıyaman) TEKEL işletmelerinde çalışan ve eyleme katılan işçiler oluşturdu (Görüşmeciler Tablosu EK 1'de; Grup Görüşmeleri Tablosu EK 2'de sunuldu).

Görüşmeler dışında, TEKEL Direnişi öncesinin ve direniş boyunca yaşananların değerlendirilebilmesi için hem araştırma konusu çerçevesindeki literatür hem de direniş boyunca ve sonrası yayımlanan kitaplar, broşürler, dergiler,

sendika metinleri ve basında çıkan haberler incelendi. Ayrıca 78 günlük direniş boyunca eylemcilerin yaptıkları basın açıklamaları, eylem alanından çeşitli görüntüler kameraya kaydedildi ve işçilerin kaldıkları çadırlarda kendileri tarafından üretilen görsel materyallerin fotoğrafı çekildi (EK-3'te bazı fotoğraflar sunuldu). TEKEL Direnişi; dinamik, karmaşık ve sürekli değişen bir süreç olduğundan direniş boyunca elverdiği oranda eylem alanında olunarak yaşananlar doğal akışı içinde gözlemlenmeye çalışıldı ve eyleme katılan işçilerle informal sohbetler yapıldı. Çalışma boyunca özellikle işçilerle yapılan görüşmelerden ve informal sohbetlerden yararlanıldı. Direnişin merkezinde olan işçilerin yine dönüşümün merkezinde olan kişiler olmasından dolayı çalışmada deneyimi bizatihi kendileri yaşayan işçilerin kendi sözlerinin görünür kılınması önemsendi.

TEKEL Direnişi boyunca işçilerin yaşadığı dönüşümün ya da öğrenme sürecinin ele alınmasındaki asıl vurgu deneyimin dönüştürücü potansiyeline dayanıyor. Çalışmada mücadele deneyiminin dönüştürücü potansiyeli vurgulanırken bir yandan da bu dönüşümün kırılabilirliğinin ve değişkenliğinin akılda tutulmasının gerekliliğinden söz ediliyor. Toplumsal mücadele süreçlerine katılanların hem mücadele öncesi deneyimlerinin hem de mücadele içindeki deneyimlerinin göz önünde bulundurulması, toplumsal hareketlerin dönüştürücü boyutunun daha anlaşılır olmasına katkı sunabilecektir. Çeşitli örgütlenme formlarında en genel düzeyde dahi önem verilmeyen deneyimler, mücadeleye katılan kişilerin deneyim içinde dönüştüğü ya da öğrendiği gerçekliğini de örtüyor. Bu gerçeklikten hareketle kitabın birinci bölümünde mücadele ve öğrenme/dönüşüm ilişkisi, bu çerçevede Türkiye'de işçi hareketlerinin kısa bir özgeçmişi ve bu özgeçmişin devamlılığında meydana gelen TEKEL Direnişi ve direnişin ardalanı dile getiriliyor. Kitabın ikinci bölümün-

deyse yapılan görüşmeler ve direniş alanının kendisi merkeze konarak TEKEL Direnişini ve dönüşümü tetikleyen durumlar ve dayanışma-mücadele ilişkisi ele alınıyor, direnişe katılan işçilerin yaşadıkları dönüşüm ya da öğrenme süreci açıklanmaya çalışılıyor. Üçüncü ve son bölümde, işçilerin yaşadıkları dönüşümün dinamikliği ve kırılabilirliği vurgusu üzerinden direniş boyunca yaşanan umut ve umutsuzluk arasındaki salınımlı durum, esasında direniş sonrası işaretleri de kabul edilebilecek olan çatışmalı durum, ele alınıyor. TEKEL işçilerinin mücadele deneyimi içindeki dönüşümlerini tetikleyen durumlar neydi? Eylem boyunca yaşanan dayanışma pratiğinin işçilerin dönüşümünde etkisi ne oldu? Eyleme katılmak, işçilerin farkındalık düzeylerini ne yönde etkiledi? Toplumsal mücadelelerin doğrusal/durağan olmayan ve karmaşık karakteri TEKEL Direnişini boyunca nasıl açığa çıktı? Bu sorular, çalışma boyunca merak edilen ancak yanıtları halâ tam olarak verilemeyen sorulardır.

Bu soruları sorma cesaretini göstermemi sağlayan ve çalışma için beni güçlendiren pek çok kişi oldu. Öncelikle bu çalışma, doğrudan direnişe katılan işçilerin deneyimlerine dayanıyor. Kaldı ki; direniş boyunca sohbet etme imkânı bulduğum ve konuşma ve tanışma fırsatı bulamadığım bütün TEKEL işçilerine yalnızca bu çalışma için teşekkür etmek haksızlık olur. TEKEL işçilerine 78 günlük direnişleri için, dirayetleri ve sabırları için başlı başına teşekkür etmemiz gerekir. Direnişin faileri olan TEKEL işçilerinin gerçek sahibi olduğu bu çalışmaya bilgisini, yakınlığını ve zamanını benden esirgemeyerek katkıda bulunan Meral Uysal'a, çalışmanın en zor süreçlerini bilgisi ve sıcaklığıyla aşabildiğim Fevziye Sayılan'a, kaynaklarını ve eleştirilerini benimle paylaşan Cevat Geray'a, Rifat Miser'e, Nejla Kurul'a, Gülay Toksöz'e, Shahrzad Mojab'a ve Aziz Choudry'e ayrıca teşekkür etmem gerekir. Shahrzad Mojab'ın araştırmannın seyrini et-

kileycek kadar belirleyici ve dönüştürücü olduğunu belirtmeliyim. 78 gün boyunca direniş alanında olan ve ilk yönlendiriciliğiyle çalışmaya büyük etkisi olan Mahmut Memduh Uyan, çokluğu ve yalınlığı ile yanımda olan Cemo, direniş boyunca araştırmayı yapabilmemi kolaylaştıran Ema Khashram, Sezgin İbik, Mahir Aygün, Ceylani Akbay, Suna Coşkun, Ali Börekçi, Süreyya Kesgin, Hayriye Kesgin ve çalışmayı kitaplaştırmam konusunda beni şevklendiren Tanıl Bora varolsunlar.